

Östbuletinen

Nr. 4, 2019, årgång 23

Innehåll

”Söders drottning” – överste i ryska armén <i>Lars Erik Blomqvist</i>	2
Mark Aldanovs omöjliga Nobeldröm <i>Magnus Ljunggren</i>	5
Kamtjatka-pionjären Ester Blenda Nordström <i>Manne Wängborg</i> .	8
Recension av Kazimiera Ingdahls Rywka och Janina <i>Krister Eduards</i>	11

Sällskapet

FÖR STUDIER AV RYSSLAND CENTRAL
& ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

”Söderns drottning” – överste i ryska armén

Lars Erik Blomqvist, översättare

Var och en som besöker Bisjkek slås genast av mängden statyer – nyuppförda eller omflyttade. Den kirgisiske sagohjälten *Manas* dominerar förstås på sin eldiga springare framför museer och parlament. *Toktogul Satylganov* – ”det kirgisiska litteraturspråkets grundare” – sitter lugnt och spelar i brons på sin flersträngade *komuz*. Lenin finns kvar i en park – numera lämpligt nog vänd mot norr och inte söderut som förr. Och framför den snygga men nu sorgligt öde järnvägsstationen grenslar ännu sin bastanta häst Michail Frunze – Röda arméns samvetslöse befälhavare som såg till att kirgiserna kom under bolsjevikernas sovjetvälde på 1920-talet. Som tack fick han hela huvudstaden uppkallad efter sig: Frunze hette länge det som en gång var Pisjpek – idag Bisjkek, vars dyraste lyxrestaurang, ironiskt nog kanske, bär hans namn. Över Tjingiz Ajtmatov, som blivit ett slags varumärke för det nya, självständiga *Kyrgyzstan*, finns ännu inte något centralt monument (bysterna räknas inte). Men hans grav ligger i kirgisernas pantheon, Ata-Bejit, en bit utanför staden. I stället fäster vi blicken på *Kurmanzjan-Datka*s staty.

<http://wikimapia.org/16034771/Kurmanzhan-Datka-Monument#/photo/1168022>

Vi känner henne från 50-Som-sedlarna, klädd i sin *eletjek* – det traditionella kirgisiska kvinnohuget. Hon ser en smula pillemarisk ut med sitt återhållna leende över sin strama marmorhuggna brokadklädnad. Gammal är hon inte gestaltad – snarare tvärtom – hon blev till slut 96!

Vem var hon? – denna ”alla kirgisers moder” som hon brukar kallas. Vi bestämmer oss för att ta reda på vem som träffat henne i verkligheten. En var Ivan Juvatjov, den gamle *narodovoltsen* och fattigläkaren som Anton Tjechov en gång mötte på ön Sachalin och som, faktiskt, var far till den egensinnige poeten Daniil Charms (!). Vi frågar folk och vi plöjer uppslagsverken.

Född var hon 1811 i en nomadfamilj i en by söderut nere i de alajiska bergen nära staden Osj – som figurerat i rapporterna om blodiga uppror och strider i dagens Kyrgyzstan. Bortlovad vid arton års ålder till en trefalt äldre man rymde hon mot traditionen och återvände till sin fars vackra *jurta*. Lyckan fann hon sedan hos en mycket bemedlad feodalherre med hövdingastatus (*datka*) hos stammarna i Alajbergen och fick med honom fem söner.

Men året 1862 tog det slut. Alimbek – hennes make – råkade ut för intrigerna hos de elaka khanerna av Kokand som ständigt ville få kontroll över betesmarkerna och andra rikedomar hos kirgiserna. Sedan Alimbek blivit ihjälslagen blev så Kurmanzjan själv hövding – *datka* – och med hjälp av sina 10 000 ryttare (hennes trogna *dzjigiter*) lyckades hon bli den första kvinnan någonsin i det muslimska Centralasien som kom att inneha den titeln. Men nu var det inte bara rikemännen och skattmasarna från Kokand som var hennes fiender. Ryssland var på väg med sina imperiala avsikter. Det här var tiden för ”the Great Game” – tävlingen med britterna om inflytandet över bergstrakterna. 1876 hade ryssarna bemäktigat sig Kokand och anlagt en stödjepunkt (Pisjpek, dagens Bisjkek) på ruinerna av khanernas fästning där. De kirgisiska stammarna under Kurmanzjan-Datka var måttligt intresserade av att underordna sig ”den vite tsaren” och gick till strid mot de nya erövrarna. Hennes söner lär ha kämpat väl, men till sist förlorade datkan sitt stöd bland trosfränderna på andra sidan Alajbergen, den tidens opålitliga ujugurer, hon blev utlämnad och tillfångatagen av de framträngande ryska arméerna.

Emellertid mottogs hon med hedersbetygelser i den ryska staben. Den nye militärguvernören i området, generalen Michail Skobelev (sedermera segrare i det rysk-turkiska kriget vid Sjipka-passet), titulerade henne *tsaritsa*, ”Söders drottning”, förärade henne en brokadrock och andra storslagna gåvor. Kurmanzjan gick med på att ryssarna införlivade de kirgisiska landen – mot att hennes söner skulle få bli ett slags landshövdingar. Uppenbarligen kom hon sedan att åtnjuta en aktad särställning.

För sin medgörlighet vid fredsslutet utnämndes Kurmanzjan-Datka rentav till överste i den ryska krigsmakten. Hon behöll sin värdighet och umgicks gärna på vänskaplig fot med de nya förvaltarna. År 1881 försökte till och med

krigsministern i Petersburg, Dmitrij Miljutin, utverka att Kurmanzjan skulle få en årlig pension om 500 rubel som vederlag för all den egendom hon förlorat under striderna och sin flykt 1876. Det snåla finansministeriet lyckades dock sätta ned summan till 300 rubel (!). I fortsättningen var hon alltid lojal mot de nya ryska makthavarna – eller åtminstone neutral – när det ofta utbröt uppror i det gamla khanatet Kokand. Dessvärre råkade hennes söner snart ägna sig åt lukrativa smuglingsaffärer. En av dem blev 1895 hängd i sin mors åsyn.

Så drog sig ”Söderns drottning” tillbaka. Hon lämnade alla sina offentliga uppdrag och slog sig för alltid ned i en liten by i närheten av Osj. Ändå fick hon av tsar Nikolaj II ett guldur för sina gamla förtjänster. Nu hade seklet vänt. Bosatt i sin *jurta* tog hon upp sina litterära intressen och skrev poesi, också på turkiska och farsi.

En dag – den 13 augusti 1906 – fick hon i sin vackra *jurta* besök av en stilig, hästburen officer på välbetald resa genom Asien. Det var han som tog de sista bevarade fotografierna av henne. Men han antecknade också senare i sina hågkomster:

”Efter att hava tagit två plåtar inne i jurtan bad jag den 96-åriga skrynkliga damen att låta mig föreviga henne till häst. En med dyrbar sadel sadlad brun häst fördes fram, och med litet hjälp av sonsonen och en tjänare satte hon sig i sadeln med en säkerhet som endast den har, som tillbragt hela sitt liv på hästryggen.”

Den fotograferande kavalleriofficeren visste vad han talade om. Hans namn var Carl Gustaf Mannerheim. Året därpå (1907) dog Kurmanzjan-Datka.

Mannerheim till höger

https://en.wikipedia.org/wiki/Kurmanjan_Datka.jpg

Mark Aldanovs omöjliga Nobeldröm

Magnus Ljunggren, professor emeritus

Det kan förefalla som om ryska författare genom åren har haft ett särskilt förhållande till det litterära Nobelpriset. Det har hägrat för dem som en form av lön för umbäranden och lidande. Säkert sammanhänger med prifixeringen det faktum att Nobelfamiljen var så lierad med Ryssland, delvis rentav ryskspråkig. Ibland blev det lite sorgligt och rentav en smula patetiskt.

Man kan ta exemplet Mark Aldanov – egentligen Landau, en på sin tid mycket läst prosaist och tillika kemist (1886-1957). Han genomlevde ett helt författarliv med fåfänga förhoppningar om Priset.

I 20-talets begynnelse kände Aldanov som nyutvandrad till Paris att ett ryskt Nobelpris – äntligen – låg i luften. Nu började han planera långsiktigt. Han tubbade den före detta pristagaren Romain Rolland, stor vän av rysk litteratur, att nominera Ivan Bunin till priset. Rolland turnerade hans idé på sitt eget sätt. Han föreslog en delning mellan tre exilryssar: Bunin, Maksim Gorkij och Konstantin Balmont.

Snart såg Bunin till att etablera kontinuerlig närkontakt med en översättargrupp kring Slaviska institutionen i Lund som – under ledning av professor Sigurd Agrell – ville överföra rysk litteratur till svenska just i avsikt att bana väg för en Nobelpristagare.

Bunins prishopp växte i takt med att översättningarna, ibland verkställda på hög nivå av Agrell, började dugga. Efter ett tag sände han ett par nyutkomna böcker med personlig dedikation till Nobelkommittémedlemmen Fredrik Böök.

Under 1930-talets första år lanserade Sigurd Agrell nu gång på gång Bunin till priset. I december 1930 förklarade Bunin för sina närmaste, sedan han fått veta att han faktiskt varit en av huvudaspiranterna på årets belöning, att det gällde att ”trycka på vissa knappar”. Han lobbade friskt, bland annat fick han ytterligare fem slavistprofessorer från fem länder att ansluta sig till Agrells nominering. 1931 och 1932 fanns han på nytt med i slutdiskussionen.

1933 blev det utdelning. Bunin tillerkändes som den förste ryske författaren Nobelpriset, ”för det stränga konstnärskap, varmed han företrätt den klassiskt ryska linjen i prosadiktningen”. Detta 1933 års val ska ses som ett försök av Svenska Akademin att rehabilitera sig för tre decenniers ignorans i förhållande till den ryska litteraturen. Bunin erhöll priset som den siste representanten för den stora klassiska ryska prosatraditionen.

I bakgrunden fanns Aldanov. Han hade gjort Bunin en stor, ursprunglig väntjänst. Han räknade med gentjänster på sikt. Aldanov blev till som författare i exilen. Han levererade efterhand en tetralogi om franska revolutionen och två trilogier om den ryska revolutionen. 1917 var hans återkommande tema; det fanns där i bakgrunden också när han hade fokus på 1789. Han skrev flyhänt och rappt. Som revolutionsskildrare är han totalt illusionslös. Det tycks vara slumpen som råder och framkallar upproren. Alla revolutioner är av ondo, vill han visa. De släpper fram människans allra lägsta egenskaper: brutalitet, inbilskhet, destruktivism.

Franska revolutionen slutar alltså med det napoleonska skeppsbrottet. 1700-talets ryska omvälvningar – som Aldanov också berör – mynnar i Paul I:s kejsarvansinne. De stora tilldragelserna är, framgår det, vid närmare påseende bara summan av futiliteter.

I hög grad är Aldanov i ganska rafflande intriger ute efter att döma den ryska intelligention. Han finner den bestå av ansvarslösa pratmakare som frigör krafter

de inte förstår och är oförmögna att tygla. Radikalerna av olika schatteringar rycks med av tidens feber. Porträtten av dem har ingen framträdande psykologisk skärpa – de är främst färgstarka typer.

Aldanov gick i Bunins spår. I dennes efterföljd etablerade han kontakter med svenska översättare och förläggare. Redan 1924 hade Gebers förlag gett ut hans första franska revolutionsroman *Nionde thermidor*. För tolkningen stod en av Sveriges främsta översättare från ryska och polska, Ellen We(st)er. Aldanov bearbetade kontinuerligt Ellen Weer, vilket ledde fram till att hon också tog sig an den avslutande delen i hans franska tetralogi: *S:t Helena, en liten ö*, som kom 1928.

www.en.wikipedia.org

Från Bunin ”ärvde” Aldanov därtill översättaren Ruth Wedin Rothstein, som på ett utmärkt sätt kompletterade Agrell som Bunintolkare. 1934 utkom romanen *Nyckeln* – som just söker nyckeln, förklaringen, till den ryska revolutionskatastrofen – i Wedin Rothsteins språkdräkt. Den följdes 1936 av hennes version av *Flykten*, med emigranttema.

Bunins pris hade aktiverat förhoppningar hos Aldanov. 1935 skrev han i brev om sina ”seriösa svenska ambitioner” som skulle sträcka sig två-tre år framåt i tiden. Han föreslog förläggaren Nils Geber ”förstärkt bevakning” i svensk press av det egna författarskapet. 1936 ställde han frågan direkt till Geber: ”Skulle ni kunna säga mig två ord i Nobelprisärendet detta år: Vilka är favoriterna? Är några ryssar bland de föreslagna?”

I december 1937, inför 1938 års pris, inkom så Bunin med ett brev till Svenska Akademien där han för första gången rekommenderade Aldanov, ett tydligt tack för vännens hjälp. Efter detta kom Bunin att regelbundet – med undantag för krigsåren – föreslå Aldanov fram till sin död 1953. Det innebar att Aldanov under hela 40-talet var upptagen av pristankar – som Tatiana Martjenko skriver i sin mäktiga studie av ryssarna och Nobelpriset.

Men Geber hade gått i konkurs och dött. Det var ett svårt bakslag. Plötsligt blev det inga böcker. Från sin nya USA-exil på 40-talet lyckades Aldanov ändå få ut sin roman *Början på slutet* hos Norstedts. En annan erfaren översättare, Hugo Hultenberg, stod för tolkningen från den uppmärksammade engelska versionen som faktiskt innebar något nytt i detta författarskap. Aldanov skrev inte längre om ryssen utan om den moderne europén – han hade vidgat sitt katastrofprojekt.

Vad Aldanov inte visste var att Anton Karlgren kort efter den första nomineringen hade lämnat ett ganska så förödande utlåtande om hans prosa. Karlgren fann att Aldanov, i hans ögon en framställare av historiska scener för bred publik, helt enkelt inte hörde hemma på Nobelnivå. Hans hårda uppgörelse med intelligentians frasmakare tycktes emellanåt gå på tomgång.

Efter Bunins död 1953 trädde så en ny vän, Samson Solovejtjik, med en något mystisk Kansasprofessur i ”rysk civilisation”, till som förslagsställare. Men Aldanov var än mer chanslös än tidigare. Karlgren hade sett över sitt omdöme och formulerat det än mer kategoriskt avvisande. På senare år underlät Nobelkommittén att överhuvud ta upp hans namn till diskussion.

Till slut, så snart spanjoren Juan Ramon Jiménez 1956 tilldelats priset, förhörde sig Aldanov i brev hos sin vän Sergej Rittenberg i Stockholm om utsikterna för 1957. Han hade fått en uppgift om att han skulle ha varit nära att tilldelas 1955 års pris. Det fanns ingen täckning för detta. Han närde uppenbarligen nya förhoppningar, inte minst utifrån det faktum att priset just tilldelats en så relativt okänd författare (som han själv inte ens hört namnet på). Via försiktiga formuleringar ville han genom Rittenberg utröna hur läget såg ut inför 1957. Bara några månader senare dog han. Nobelprisdrömmarna hade i 35 års tid funnits där intakta hos honom – ända fram till slutet.

Kamtjatka-pionjären Ester Blenda Nordström

Manne Wängborg, ambassadör

Kamtjatka-pionjären Ester Blenda Nordström (1891-1948) har den senaste tiden – mer än 70 år efter sin död – hamnat i rampljuset i Sverige. Hon reste på 1920-talet som medlem i en svensk forskningsexpedition till Kamtjatka i ryska Fjärran Östern tillsammans med den då välkände svenske forskningsresanden och entomologen René Malaise, som hon ingick ett kortvarigt skenäktenskap med, och dennes assistent Carl Sjöblom.

Detta har Nordström dokumenterat i en bok kallad ”Byn i vulkanens skugga”, eftersom den svenska forskartrion bosatte sig i byn Kljutji vid foten av vulkanen Kljutjevskaja på Kamtjatka. Det är mot den bakgrunden man skulle kunna kalla henne ”Kamtjatka-pionjär”. Ja, rentav hävda att hon därmed skrev in sig i raden

av svenska forskningsresande som intresserat sig för fjärran delar av Ryssland och Sovjetunionen – som Sven Hedin, Philip Johan Strahlenberg och Johan Gustaf Renat.

Nordström ägnar de breda samhällsförhållandena ett begränsat intresse och gör inget större nummer av den ryska revolutionen, som hade ägt rum mindre än ett årtionde innan men förvisso hunnit nå Kamtjatka, nästan längst österut i det vidsträckta Ryssland. Mest koncentrerar hon sig på den storslagna naturen och på den sociala närmiljön, grannarna i byn, både kvinnor och män, som blir hennes vänner och som hon porträtterar inkännande och färgstarkt.

När hon 1927 återvänder till Sverige stannar René Malaise kvar på Kamtjatka. Hon skriver sin bok om Kamtjatka, som ges ut 1930. När även René Malaise återvänder tar de ut skilsmässa. Ester Blenda lyckas inte bemästra sitt alkoholmissbruk och hon dör i förtid, alkoholiserad, 1948.

http://samlingar.varldskulturmuseerna.se/wp-content/uploads/2014/08/ester_rene.jpg

Vem var då denna Ester Blenda Nordström? Ester Blenda Nordström har kallats reportern som ”förnyade journalistiken, utforskade världen, rökte pipa och körde motorcykel j en tid då kvinnor gick i långklänning och ännu inte fått rösträtt”.

Hon har även kallats Sveriges – och kanske världens – första Wallraff-reporter. Hon gjorde sig ett namn när hon – hyllad reporter på Svenska Dagbladet och

Veckojournalen – gav sig ut för att vara piga och tog jobb på ett lantbruk i Sörmland. Om detta skrev hon reportageboken ”En piga bland pigor” (Wahlström & Widstrand, 1914). Men detta var bara ett av många uppmärksammade reportage, artiklar och böcker av henne under 1900-talets första årtionden.

Både ”Kåtornas folk” om tiden som byskollärare bland samer i i Saarivuoma i Lappland och ”Amerikanskt” (nyutgåva, Bakhåll, 2015), om reseäventyr i Nordamerika, är exempel på hennes framgångsrika författarskap. Boken ”En rackarunge” (Wahlström och Widstrand, 1919) sägs ibland ha tjänat som förebild för Astrid Lindgrens karaktärer Pippi Långstrump och Madicken.

Mer än något annat har sannolikt Fatima Bremmers biografi över Ester Blenda Nordström med titeln ”Ett jävla solsken”, som 2017 belönades med August-priset, bidragit till intresset för den legendariska journalisten och författaren. En annan bidragande faktor är att bokförlaget Bakhåll i Lund det senaste årtiondet gett ut flera av Nordströms böcker i ny utgåva.

Intresset tycks ha nått en höjdpunkt 2019. Under drygt fyra månader ägnades Nordström sålunda en separatutställning på det skånska slottet Skarhult. Regissören Anna Hylander har gjort filmen ”Ester Blenda”, en långfilmsdokumentär som flera gånger visats på SVT och som hösten 2019 visades offentligt på Dieselverkstaden i Nacka utanför Stockholm.

På Etnografiska muséet i Stockholm pågår under nästan ett helt år, ända fram till sommaren 2020, utställningen ”A way away: Svenska fotografer möter världen 1862-2018” om en rad fotografer som ”tagit världen till Sverige”, där några foton av Nordström från Kamtjatka ingår. En musikalisk teaterföreställning – en fri dramatisering efter Fatima Bremmers biografi – med Anna-Lena Hemström och musikern Bengt ”Mulle” Holmqvist har under 2019 turnerat runtom i Sverige. Den kommer att ingå i Stadsteaterns repertoar på Söpp-teatern under våren 2020.

Hemströms musikteaterföreställning är således direkt inspirerad av Fatima Bremmers bok och har tagit namnet från den, utställningen på slottet Skarhult och filmen ”Ester Blenda” har också hämtat näring där. Så blev en halvt bortglömd journalist-ikon, som var långt före sin tid när hon var aktiv under förra århundradet, åter uppmärksammad och hyllad i den svenska offentligheten.

Litteratur i urval

Fatima Bremmer: *Ett jävla solsken – En biografi om Ester Blenda Nordström*, Stockholm, Forum, 2017

Stig Hansén och Clas Thor: *Förklädd*, Stockholm, Ordfront, 1996

Ester Blenda Nordström: *Amerikanskt*, Lund, Bakhåll, 2015

Ester Blenda Nordström: *Byn i vulkanens skugga*, Stockholm, Bonniers, 1930; Lund, Bakhåll, 2017

Ester Blenda Nordström: *En piga bland pigor*, Lund, Bakhåll, 2012

Ester Blenda Nordström: *Kåtornas folk*, Lund, Bakhåll, 2013

Ester Blenda Nordström: *En rackarunge*, Lund, Bakhåll, 2018

Margareta Stål: *Signaturen Bansai – Ester Blenda Nordström, Pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet*, Göteborg, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet, 2002

”O Gud! Jag tror att Du hjälper mig, för vem annars?”

Recension av Kazimiera Ingdahl: *RYWKA OCH JANINA – Två polskjudiska flickors vittnesbörd om Förintelsen*

Krister Eduards, tidigare ambassadråd i Moskva

Mitt i sin gärning rycktes hon bort, professorn emerita i slaviska språk i Stockholm, Kazimiera Ingdahl. Vid sin död på Juldagen 2017 lämnade hon ett ofullbordat manus efter sig, resultatet av ett längre arbete med judiska barns berättelser om sina öden under Förintelsen i Polen. Fem år tidigare hade hon gett ut sin stora studie om polsk-judiska relationer i ett historiskt perspektiv *Icke helt och hållet ska jag dö*, som lovordats av Katrine Kielos i DN och av Lars Gustafsson i Expressen. När hennes hjärta slutade slå, var hon djupt engagerad i sin andra bok om judiska öden i Polen. Nu har hennes man, Magnus Ljunggren, avrundat och gett ut hennes ofullbordade arbete. Det är skakande läsning.

Judarna i Polen hade sedan århundraden befunnit sig i riskzonen för övergrepp och pogromer, en produkt av antisemitiska underströmmar i samhället, som synes bestå ännu idag. I *Icke helt och hållet ska jag dö*, där ”den judiska frågan” är det centrala temat, tecknar Ingdahl bakgrunden. Det jagellonska kungadömet stora tolerans mot minoriteter under 1300- och 1400-talen hade möjliggjort en betydande invandring av judiska grupper, vilka flydde från förtryck i länder som Spanien, Portugal, Tyskland, Tjeckien och Schlesien.

Judarna, som i mitten av 1600-talet uppgick till cirka fem procent av befolkningen, levde dock i ett permanent utanförskap. De hade historiskt främst sökt sin försörjning i handel och hantverk, men också som uppbördsmän och tillsynsmän för den jordägande adelns räkning. I båda funktionerna fanns risker för konkurrens och konflikter, såväl med städernas borgerskap och hantverkarskrån som med kosacker och exploaterade bönder. Polens historia rymmer en serie pogromer, den första redan i mitten av 1300-talet. Ingdahl placerar och analyserar ”den judiska frågan” i Polen i ett historiskt perspektiv.

Därmed har hon också tecknat den stora bild, i vilken Rywkas och Janinas öden skrivs in. Född den 15 september 1929, växer Rywka Lipszyc upp i en religiös familj i gettot i Łódź. Hennes pappa och hennes farbror är båda rabbiner, själv är hon djupt religiös. En efter en dör eller dödas under kriget de vuxna i hennes stora familj. I oktober 1943 är hon ensam kvar med en lillasyster. Fjorton år gammal börjar hon då skriva dagbok; hon måste få uttrycka och registrera de tankar och känslor som bemäktigar sig henne.

Hon känner att hon måste stå ut och lovprisar livet, trots sina kval. Hon för en oavbruten dialog med sin gud, anropar honom, vädjar till honom, litar på honom, kritiserar honom. I sin dagbok brottas hon med hur hon ska förhålla sig till det svåruthärdliga livet, till det växande lidandet, till det lockande självmordet, till den väntande döden. Men det som håller henne uppe är tron: ”O Gud! Jag tror att Du hjälper mig, för vem annars?”

Många dog i gettot på grund av svält. Undernäringen försvagade Rywka allvarligt; hennes kraflöshet bidrog till psykisk utmattning. Trots det befanns hon arbetsför, när hon i april 1944 hade deporterats till Auschwitz. Efter ytterligare förflyttningar sattes hon att gräva stridsvagnshinder mot Röda armén men befriades slutligen av engelska trupper. I svårt medtaget tillstånd sändes hon till sjukhus för vård men avled där i september 1945. Hennes trosvissnet hade hjälpt henne att härda ut, men hennes gud kunde inte hjälpa henne till livet. Rywkas ett halvt år långa dagbok hittades 1945 av en sovjetisk arméläkare i ruinerna av krematoriet i Auschwitz. Den publicerades 2014 i San Francisco.

Janina Heschels kom ur en annan bakgrund. Hon föddes den 2 januari 1931 i en intellektuell familj i Lwów, idag Lviv i västra Ukraina. Som dotter till en sekulär och assimilerad tidskriftsredaktör och lärare i hebreiska växte hon upp i ett politiskt och litterärt intresserat hem. Hennes dagbok, som täcker delar av perioden 1941-1943 och som hon började skriva endast tolv år gammal strax efter sin fritagning hösten 1943 från Janowski-arbetslägret i Lwów, skildrar det lidande som stadens judar utsattes för både av ukrainska civila och av den nazistiska utrotningspolitiken.

Den tyska inmarschen i Lwów den 30 juni 1941 föregicks av ett bombanfall, som både utlöste glädje och förhoppningar hos den ukrainska befolkningen och triggade dess aggressivitet mot stadens judar. Hatiska ukrainare jagade och misshandlade dem med påkar och järnstänger samt rånade dem på tillhörigheter och bostäder. Där Rywkas dagbok fokuserar på det egna lidandet och bönen, skriver Janina om hur förföljelserna såg ut på gatan. Pogromerna efterträddes av ett hårdnande tyskt förtryck – tvångsarbetsläger, arkebuseringar, tvångstransporter till förintelselägret Belzec.

Källa: Forum för levande historia

Hela Janinas familj dör eller dödas under en tid av endast några månader. Själv vägrar hon att foga sig i det judiska ödet – ”Nej, jag måste leva!” – och kommer, tolv år gammal, in i en motståndsgupp i arbetslägret. Hon blir en hängiven medlem i gruppens litterära motståndsrörelse och räddas i oktober 1943 över till den ”ariska” sidan med hjälp av allierade utanför lägret, som snart ska stängas sedan alla återstående judar sänts iväg för att dödas. Väl i relativ säkerhet uppmannas hon av en av sina räddare att skriva ned sina minnen. Tolvåringens dagbok fyller tre skrivböcker, 132 handskrivna sidor. Den har publicerats två gånger, senast 2015.

Janina själv emigrerade 1950 till Israel, bildade familj, disputerade i kemi och har publicerat sig flitigt både vetenskapligt och politiskt, med vänsterprofil. Hon är idag 89 år och bor i Haifa.

Den latenta och alltför ofta öppna antisemitismen i Polen har i århundraden hotat landets judar till liv och lem. Den kom dessutom att under andra världskriget underlätta den nazityska förintelsepolitiken. Effekten blev fasansfull. I fyra tyska läger i landet förintades tre miljoner polska judar, tillsammans med ytterligare judar från andra länder. Rywkas och Janinas dagböcker illustrerar med en förfärande tydlighet hur förintelsen kunde ta sig i de två polska städerna Łódź och Lwów. Kazimiera Ingdahl har gjort ett förnämligt arbete med att förmedla dessa texter till en svensk publik.

Boken kan beställas från magnusljunggren@telia.com

Kazimiera Ingdahl. Foto: Magnus Ljunggren

Östbulletinen, nr. 4, 2019, årgång 23

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Biträdande redaktör: Gunnar Åselius

Östbulletinen utkommer med fyra nummer per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 073-0617592.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726
Stockholm

Tidigare nummer, innehålls- och författarregister av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida:
<http://www.sallskapet.org>